

TALABALARDA TIL O'RGANISH MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Shavqieva Sabina Asqarali qizi
Sharq universiteti o'qituvchisi
ORCID: 0009-0001-0053-7890
e-mail: sabinashavkieva@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada talabalarda chet tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyaning shakllanish jarayoni, uning psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida motivatsiyani mustahkamlashga xizmat qiluvchi innovatsion metodlar, didaktik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar bayon etiladi. Tadqiqot natijalari zamonaviy oliy ta'lim tizimida til o'rgatish samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Аннотация

В данной статье анализируется процесс формирования мотивации студентов к изучению иностранного языка, а также его психологические, педагогические и социальные факторы. Кроме того, рассматриваются инновационные методы, дидактические подходы и практические рекомендации, способствующие укреплению мотивации в образовательном процессе. Результаты исследования направлены на повышение эффективности обучения языкам в современной системе высшего образования.

Annotation

This article provides an in-depth analysis of the formation of students' motivation to learn a foreign language, examining its underlying psychological, pedagogical, and socio-cultural determinants. Furthermore, the study explores innovative instructional methods, contemporary didactic frameworks, and evidence-based practical recommendations designed to enhance motivational engagement within the educational process. The findings of the research contribute to improving the effectiveness of foreign language instruction in the context of modern higher education systems.

Globallashuv sharoitida chet tillarini o'rganish shaxsning raqobarbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylangan. Ayniqsa, oliy ta'lim muassasalari talabalari uchun til bilish kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida

e'tirof etiladi. Tilni o'zlashtirish jarayonining muvaffaqiyati ko'pincha o'quvchining ichki yoki tashqi motivlari bilan belgilanadi. Shu sababli talabalarda barqaror va ongli motivatsiyani shakllantirish ta'lim jarayonining bosh vazifalaridan biri hisoblanadi.

Motivatsiya — bu shaxsning ma'lum faoliyatni ongli ravishda bajarishiga undovchi omillar majmui bo'lib, til o'rganishda u o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqish, intilish va maqsadni belgilab beradi. O'zbekiston oliy ta'lim tizimi uchun talabalar motivatsiyasining ilmiy asoslarini chuqur o'rganish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Til o'rganish motivatsiyasining nazariy-metodologik asoslari

Til o'rganish motivatsiyasi masalasi psixolingvistika, pedagogika va sotsiologiya sohalarida keng tadqiq etilgan. G. Gardner va R. Lambertning integrativ va instrumental motivatsiya haqidagi g'oyalari [1] talabalarning til o'rganishga bo'lgan munosabatini izohlashda muhim asos bo'ladi. Integrativ motivatsiya o'rganilayotgan til madaniyatiga qiziqish, uni egallab, mazkur jamoa bilan muloqot qilish istagida namoyon bo'lsa, instrumental motivatsiya amaliy maqsadlar: kasbiy o'sish, imtihonlardan muvaffaqiyatli o'tish, xorijda ta'lim olish kabi omillar bilan bog'liq.

Zamonaviy tadqiqotlarga ko'ra, talabaning individual xususiyatlari, ijtimoiy muhit va pedagogik yondashuvlar motivatsiyaning shakllanishida muhim rol o'ynaydi[2]. O'qituvchi shaxsining kommunikativ mahorati va dars jarayonida qo'llanilgan metodlar talabada til o'rganishga bo'lgan ichki ishtiyoqni kuchaytirishi yoki susaytirishi mumkin.

2. Psixologik omillar va motivatsiyaning shakllanishi

Talabalarning til o'rganish jarayonidagi motivatsiyasi quyidagi psixologik omillar bilan bog'liq:

- *Ichki ehtiyojlar* – shaxsning bilimga chanqoqligi, o'z-o'zini rivojlantirish istagi.
- *O'ziga bo'lgan ishonch* – talabaning o'z qobiliyatiga ishonishi o'rganish sur'atiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.
- *Emotsional muhit* – qulay psixologik atmosfera bo'lgan darslarda talabalar faolroq bo'ladi.
- *Muvaffaqiyat hissi* – kichik natijalar ham motivatsiyani oshiradi. [5]

Bandura tomonidan ilgari surilgan “o'z-o'ziga ishonch nazariyasi” [3] talaba qanchalik o'zini muvaffaqiyatli deb hisoblasa, tilni o'zlashtirish jarayoni shunchalik samarali bo'lishini ko'rsatadi.

3. Pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlarning roli

Motivatsiyani shakllantirishda o'qituvchining kasbiy mahorati, metodik yondashuvi va darsning tashkiliy shakllari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Quyidagi metodlar o'z samaradorligini isbotlagan:

- *Kommunikativ metod* – real muloqot vaziyatlariga asoslangan topshiriqlar yordamida til o'rganish faol jarayonga aylanadi.
- *Loyiha metodi* – talabalar mustaqil izlanib, o'rgangan tilida ijodiy mahsulot yaratadilar, bu esa motivatsiyani sezilarli oshiradi.
- *CLIL (Content and Language Integrated Learning)* – mutaxassislik fanlarini chet tilida o'qitish tilni tabiiy muhitda o'zlashtirish imkonini yaratadi [6].
- *Digital learning* – mobil ilovalar, multimediali mashqlar, interaktiv platformalar dars jarayonini qiziqarli qiladi.

O'qituvchi tomonidan qo'yilgan aniq maqsadlar, rag'batlantirish tizimi va differensial yondashuv ham motivatsiyaning barqaror bo'lishiga xizmat qiladi.

4. Talabalar motivatsiyasiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar

Talabalarning til o'rganishga bo'lgan munosabati nafaqat individual, balki ijtimoiy-madaniy omillar bilan ham belgilanadi. Muayyan tilning jamiyatdagi nufuzi, mehnat bozoridagi talabi, xalqaro hamkorlikning rivojlanishi unga bo'lgan qiziqishni oshiradi[4]. O'zbekistonda xalqaro aloqalar kengaygani, xorijiy korxonalar sonining ortgani chet tillarini o'rganish motivatsiyasini kuchaytirayotgan omillar sirasiga kiradi.

Shuningdek, oila qo'llab-quvvatlashi, guruhdoshlar bilan sog'lom raqobat va o'qituvchining ijobiy munosabati ham talabada tilni o'rganishga turtki bo'lib xizmat qiladi.

5. Motivatsiyani mustahkamlash bo'yicha amaliy tavsiyalar

Talabalarda til o'rganish motivatsiyasini kuchaytirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. *Aniq maqsadlar qo'yish* va ularni qisqa muddatli bosqichlarga bo'lish.
2. *Shaxsiy ta'lim trayektoriyasini shakllantirish*, talabaning individual ehtiyojini inobatga olish.
3. *Rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish* – kichik yutuqlarni e'tirof etish.
4. *Madaniyatlararo muloqot loyihalarini tashkil etish*, chet ellik talabalar bilan uchrashuvlar, onlayn muloqotlar.
5. *Interaktiv va ijodiy topshiriqlarni keng qo'llash* – rolli o'yinlar, debatlar, keys-stadilar.

6. *Raqamli vositalardan foydalanish* – quizlar, mobil ilovalar, modul asosidagi onlayn platformalar.

6. *Motivatsiyaning barqarorligini ta'minlashda ta'lim muhiti va pedagogik boshqaruvning ahamiyati*

Til o'rgatish jarayoni faqat darslik va metodlarga bog'liq bo'lmay, balki butun ta'lim muhitining tashkil etilishiga ham bevosita taalluqlidir. Ta'lim muhitining qulayligi, uning psixologik xavfsizligi, talabalarning faollikka undalishi motivatsiyaning doimiylikini ta'minlovchi asosiy omillardan biridir. Zamonaviy pedagogika ta'lim muhitini uch yo'nalishda ko'rib chiqadi: *moddiy-texnik muhit, kommunikativ muhit va axborot muhit*.

Moddiy-texnik muhit talabalarni chet tilida muloqotga jalb etishga moslashtirilgan bo'lishi kerak. Multimedia vositalari, audio va video materiallar, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalar o'rganilayotgan tilni tabiiy muhitga yaqin sharoitlarda qo'llash imkonini beradi. Bunday sharoitlar o'z navbatida ichki motivatsiyani kuchaytiradi, chunki talaba tildan amalda foydalanish jarayonini his qiladi.

Kommunikativ muhitda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va ochiq muloqot asosiy o'ringa chiqadi. O'qituvchining nutqi, fikrni tushuntirish uslubi, talabalarni rag'batlantirish shakli ularning ichki kechinmalariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, konstruktiv tanqid, ijobiy fikr bildirish va motivatsion qo'llab-quvvatlash talabalarni faolroq harakat qilishga undaydi. O'zaro ishonch muhitida talaba xatolardan qo'rqmaydi, aksincha ular orqali rivojlanishga intiladi. Axborot muhitining to'g'ri yo'lga qo'yilishi ham motivatsiyani shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Til o'rganuvchilar uchun yaratilgan kontentlarning rang-barangligi, turli bilim darajalariga mos resurslarning mavjudligi va ularning mobil qurilmalarda qulay ishlashi talabaning o'quv jarayoniga bo'lgan doimiy qiziqishini qo'llab-quvvatlaydi. Ochiq ta'lim platformalari, elektron kutubxonalar, onlayn test tizimlari va lingvistik simulyatorlar ta'lim oluvchilar faol o'rganish muhitini yaratadi.

7. *Til o'rganish motivatsiyasi va metakognitiv ko'nikmalar o'rtasidagi bog'liqlik*
Motivatsiyani shakllantirishda metakognitiv ko'nikmalar – ya'ni talabaning o'z o'quv jarayonini ongli ravishda boshqarish qobiliyati muhim o'rin tutadi. Metakognitiv strategiyalar [2] quyidagilarni ўз ичига олади:

- *rejalashtirish* – o'zlashtirish jarayonini maqsad asosida tashkil etish;
- *monitoring* – olingan bilimlarni baholab borish va kamchiliklarni aniqlash;
- *refleksiya* – o'quv faoliyatini tahlil qilish, samarali va samarasiz strategiyalarni ajratish.

Metakognitiv ko'nikmalar rivojlangan talaba o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, bu esa unga samaraliroq o'rganish strategiyalarini tanlashga yordam beradi. Eng muhimi, bunday talaba mustaqil o'rganish bilan shug'ullana oladi, bu esa ichki motivatsiyaning kuchayishiga xizmat qiladi. Shuningdek, metakognitiv yondashuv talabalarda javobgarlik hissinı rivojlantiradi, bu til o'zlashtirish jarayonini yanada maqsadga yo'naltirilgan va samarali qiladi.

8. Til o'rganishda ijtimoiy-madaniy komponentning motivatsion ta'siri

Tilni o'zlashtirish jarayonida ijtimoiy-madaniy komponentning o'rnı beqiyosdir. Chet tilini bilish faqat grammatik qoidalarnı o'rganish emas, balki o'sha til xalqining madaniy qadriyatları, dunyoqarashi va milliy mentalitetini anglash demakdir. Shuning uchun ham xalqaro ta'lim amaliyotida *madaniyatlararo kompetensiya* til bilishning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Talabalarning madaniyatga doir ma'lumotlarga qiziqishi ko'pincha integrativ motivatsiyani seziqlarli ravishda kuchaytiradi [1]. Masalan, filmlar, musiqalar, folklor namunalari, tarixiy manbalar va real hayotiy voqealarning til o'rganish jarayoniga kiritilishi talabada ushbu tilga nisbatan iliq munosabat shakllantiradi. O'z navbatida, madaniyatning o'rganilishi tildan foydalanish motivini yanada mustahkamlaydi, chunki talabada lingvokulturologik ong shakllana boshlaydi.

Zamonaviy tajribada talabalarnı chet ellik yoshlar bilan onlayn muloqotga jalb etish, xalqaro loyihalarda ishtirok etish va birgalikdagi madaniy tadbirlar tashkil etish motivatsiyani seziqlarli darajada oshirishi isbotlangan. Bu kabi tajribalar talabaning shaxsiy tajribasini boyitadi va tilni amaliy qo'llashga undaydi.

9. Oliy ta'limda motivatsiyani baholash metodları

Motivatsiyaning shakllanish jarayonini tahlil qilish va uni boshqarish uchun aniqlovchi baholash mezonları zarur. Pedagogika fanida bir qator diagnostik vositalar amalda qullaniladi:

1. *Motivatsion so'rovnomalar* – Gardnerning “AMTB” motivatsion testi [1]. Dörnyeining “L2 Motivational Self System” modeli asosidagi savolnomalar [2].
2. *Kuzatish usuli* – talabalar faolligi, darsdagi ishtiroki va nutqiy faoliyatini baholash.
3. *Refleksiv yozuvlar* – talabalarning haftalik o'quv daftarları, fikr-mulohazaları orqali motiv darajasini aniqlash.
4. *Portfolio baholash* – ijodiy ishlar, loyiha natijaları va amaliy topshiriqlar asosida motivatsion rivojlanishni baholash.

Baholash natijalari asosida o'qituvchi dars jarayonini takomillashtirishi, individual yondashuvni kuchaytirishi va rag'batlantirish strategiyalarini yangilashi mumkin.

Talabalarda til o'rganish motivatsiyasini shakllantirish va uni barqaror ravishda rivojlantirib borish oliy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Zamonaviy yondashuvlar, innovatsion metodlar, psixologik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy omillar uyg'unligi talabalarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Har tomonlama puxta yo'lga qo'yilgan motivatsion muhit tilni o'zlashtirish jarayonini samarali, ongli va mazmunli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Gardner, R. *Attitudes and Motivation in Second Language Learning*. London: Edward Arnold, 1985.
- [2] Dörnyei, Z. *Motivation in Second and Foreign Language Learning*. Cambridge University Press, 2001.
- [3] Bandura, A. *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman, 1997.
- [4] O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish strategiyasi. Toshkent, 2021.
- [5] Usmonov, B. *Pedagogik psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan, 2020.
- [6] Karimova, Z. *Chet tillarini o'qitishda innovatsion metodlar*. Toshkent: Ilm ziyo, 2022.